

PERDEYİ PERDEYLE KEŞFETMEK: MESNEVÎ-İ MA'NEVÎ'DEN BİR BEYİT

Hacer ÖZKUL*

Özet

Mevlânâ'nın yaklaşık 26 bin beyitten oluşan 6 ciltlik *Mesnevî-i Ma'nevî* adlı eseri, Anadolu'da farklı yüzyıllarda Türkçe ve Farsça olmak üzere pek çok şârih tarafından muhtelif hacimlerde şerh edilmiştir. Bu şerhlerin cüzi kısmını altı cildin tamamına yapılan şerhler oluştururken; küllî kısmını, tamamlanamayan Mesnevî şerhleri, ihtiyaca göre yapılan şerhler ve *Mesnevî*'den intihap yoluyla yapılan bölüm ya da seçme beyit şerhleri oluşturur. Mesnevî'nin ilk on sekiz beyti, Mesnevî'nin özü niteliğinde olması sebebiyle yukarıda tasnif edilen tüm şerh grupları içerisinde en marûf olan şerhlerdir. Bugüne kadar kaleme alınan mensur ve manzum şerhlerin hemen hepsi ilk on sekiz beytin şerhiyle başlamakta ve tek şârih tarafından şerh edilmektedir. Bu çalışmada ise daha spesifik bir yol izlenerek Mesnevî'nin ilk on sekiz beyti içerisinde on birinci beyti ele alınarak şerh edilmeye çalışılmıştır. Şerhe geçmeden önce belirli şârihlerin bu beytin şerhinde uyguladıkları yöntem ve metotlar eşliğinde şerhleri incelenmiştir. Çalışma sonucunda- daha önce yapılan şerhler de göz önünde bulundurulduğunda- beyit içerisinde yer alan "perde" kavramının tasavvuf felsefesini ve terminolojisini yorumlama ve anlama bağlamında çalışmanın konusu olan beytin kilit noktası olduğu görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Mesnevî, şerh, tasavvuf, perde, ney.

UNVEILING THE VEIL WITH A VEIL: A COUPLET FROM THE MASNAVI-I MA'NAVI

Abstract

Mevlana's Masnavi-i Ma'navi, a six-volume work comprising approximately 26,000 couplets, has been interpreted and annotated by various commentators in Anatolia across different centuries in both Turkish and Persian. While a minor portion of these commentaries encompasses complete annotations of all six volumes, the majority consists of unfinished annotations, need-based commentaries, and selected annotations of passages or couplets from the Masnavi. The first eighteen couplets of the Masnavi hold a unique significance as the essence of the work, making them the most widely interpreted within all categories of commentary. Almost all prose and poetic commentaries penned to date begin with an explanation of these eighteen couplets, typically undertaken by a single commentator. This study adopts a more specific approach by focusing on the eleventh couplet from this initial set of eighteen. Prior to the annotation, the methodologies and techniques employed by certain commentators in interpreting this couplet are examined. The study reveals, in light of previous commentaries, that the concept of "veil" (perde) within the couplet serves as the pivotal point for interpreting and understanding the philosophy and terminology of Sufism.

Keywords: Masnavi, commentary, Sufism, veil, ney.

* Arş. Gör. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: hozkul@ohu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1668-5257

Gönderilme Tarihi: 12 Kasım 2024
Kabul Tarihi: 2 Aralık 2024
Yayımlanma Tarihi: 17 Aralık 2024

Giriş

Mevlânâ Mesnevî'nin vuslat ve yakîn sırlarını keşfetme konusunda sâlike rehber (burhan) olduğunu söylemiş ve eserinde sembolik bir üslupla “hakikatin bilgisini” ortaya koymuştur (Ceyhan, 2004, s.328). Bu bilginin Mesnevî’de yer alıyor oluşu onun “magz-ı Kur’an” (Kur’anın özü) olarak kabul görmesini sağlamıştır. Öyle ki içinde gizli olan hikmet ve sırları ortaya çıkarmak için geçmişten günümüze pek çok şerh yapılmış ve halen yapılmaya da devam edilmektedir. Bir de Mesnevî’nin özü (magz-ı Mesnevî) vardır ki o, ilk on sekiz beyte gizlenmiş olup “sırların sırrı”nı da içinde barındırmaktadır. Başka bir deyişle altı cildiyle Mesnevî’nin kendisi hakikatin sırlarıyla memlû iken sözü edilen bölümdeki her bir beyit de bu sırların özünü saklamaktadır. “Mevleviler de, bu on sekiz beyti çok önemserler. Bu beyitleri, Mesnevi’nin Fatiha’sı (başlangıcı) sayarlar ve *Mesnevî*’nin bütün içeriğinin özünün, bu on sekiz beyitte bulunduğunu söylerler...”¹ Dolayısıyla ilk on sekiz beytin her bir beytinin şârihlerin dimağındaki hakikatin bilgisine dair sualleri gidermek için başvurdukları hap bilgi niteliğindeki beyitler olduğunu söyleyebiliriz.

İlk on sekiz beyti şârihler için önemli kılan bir diğer nokta ise bu bölümün Mevlânâ’nın kendisi tarafından yazılmış olmasıdır ki diğer kısımlar Hüsâmeddin Çelebi’ye dikte ettirilmiştir. Hüsâmeddin Çelebi, Mevlânâ’dan müritlerin okuması ve istifade etmesi için bir eser istediğinde, Mevlânâ daha önceden yazdığı on sekiz beyti Hüsameddin Çelebi’ye verir (Avşar, 2019, s. 13-14). Böylece Mesnevî’nin ilk ata tohumları Mevlânâ’nın kendisi tarafından atılmış olur. Daha sonra Mevlânâ söyler Hüsâmeddin Çelebi kaydeder ve mana toprağında filizlenen bu on sekiz tohum dallanıp budaklanarak *Mesnevî-i Ma’nevî*’yi meydana getirir. Yüzyıllar önce mana toprağına atılan bu tohumlar bugün hala canlılığını koruyarak tüm insanlar âlemine hitap etmektedir.

Tüm bu hususlar düşünüldüğünde ilk on sekiz beytin her bir beytinin Mesnevî’nin gizli anahtarları olduğunu söyleyebiliriz. Her bir anahtarın işlevi farklı olmakla birlikte açtıkları kapı tektir, bu kapı hakikat kapısıdır. Onu bu anahtarlarla açan en kısa yoldan hakikatin bilgisine ulaşmış olur. Bu sebeple on sekiz beytin her biri Mesnevî’nin önemli yapı taşlarıdır ki tasavvuf felsefesi ve terminolojisini anlama ve yorumlama bağlamında her birinin yeri ve işlevi farklıdır. Mesnevî’nin on birinci beyti de barındırdığı kelime ve kelime gruplarıyla, tasavvufi terminolojisi ve katmanlı yapısı ile şârihlerin şerhlerinde muhtelif yorumlara vesile olmuştur. Şârihler bu beyitteki sırlar ‘perde’sini aralayarak ve yukarıda sözü edilen hakikatin

¹ Zaman zaman *Kur’ân*’ın ilk suresi olan “Fatiha” suresinin Besmeleyle, *Mesnevî*’nin de “Bişnev: dinle, duy!” diye “b” ile başladığını uzun uzadıya anlatarak ikisi arasındaki irtibata işaret ederler. Hemen her şerhte bu tafsilâta rastlanır. Mevlevilerde nezir ve niyaz sayısı on sekizdir. Yani bir Mevlevi dervişine, bir tekkeye, bir yoksula para verecek olan Mevlevi; bu parayı, on sekiz kuruş, on sekiz yarım lira, on sekiz lira... gibi daima on sekiz sayısına riayetle verir. Mevleviler on sekiz sayısının “Ebcet hesabında Tanrı adlarından “Hay: Diri” adına uyduğunu söylerler. Fakat bu “Nezr-i Mevlâna” sayısında *Mesnevî*’nin ilk on sekiz beytinin tesiri de olsa gerekir. Bk. Veled Çelebi, I, 1.

bilgisine farklı perspektiflerden yaklaşarak kendi yöntem ve metotlarına göre şerh etmeye çalışmışlardır.

Mesnevî Şerhlerinde On Birinci Beyit

Mesnevî'nin on birinci beytinin latin harflerine aktarımı ve tercümesi şu şekildedir:

Ney harîfi her ki ez yâr-i bürîd

Perdehayeş perdehâ-yi mâ derîd

(*Neydir yardan ayrılana gerçek yâr/ Ki, perdeleri perdemizi yırtar* (Avşar, 2019:62).

a) Kelime Açıklama

Mesnevî'nin on birinci beyti için bugüne kadar yapılan şerhlere bakıldığında beytin öznesi konumunda olan ney'in istiare yoluyla ârif, ârif-i billah, Hz. Pîr, mürşit, mürşid-i hâdi, mürşid-i kâmil, kâmil insan ve makâmât-ı evliyâ yerine kullanıldığı görülür. (Abidin Paşa, 2007, s.21; Ağazade Mehmed Dede, 2003, s. 16; Avni Konuk, 2011, s.83; Ankaravî, 2010, s.227; Özdemir, 2016, s.88; Top, 2019, s.50; Koner, 2005, s.11, Mekni Efendi, ty, s. 8b; Öksüz, 2008, s.111; Kuntman, 1972, s.18; Dağlar, 2009, s.223). Kendi aslî vatani olan neyistândan koparılmasıyla gurbete düşen neyin, kendisi gibi vuslat aşkıyla yanıp tutuşanların dostu, yârânı olduğu hemen hemen tüm şârihlerin ortak söylemidir. Bu sebeble beytin ilk dizesinde şârihler için önem arz eden unsurlar 'harîf' ve 'yâr' kelimeleri olmuştur. Fakat bu kelimeleri izah eden şârih sayısı oldukça azdır. Konuk, "Harîf" mahrem ve musâhib, "yârî"deki "yâ" tenkir içindir, herhangi bir yâr demek olur; ve bundan murâd, bir sâlikin bu keserât âleminde, kadın, evlât, ve mülk ve mansıb gibi sevip yâr edindiği her bir şeydir" diyerek izah eder. (Konuk, 2011, s.83). Şeyh Rızaeddin ise sadece "yâr" kelimesini izah eder: "Dünyaya gelen bir insan için evvelemir de en sevgili olan şey dünyâ ve mâfihâdır. Yani bulunduğu hâne ile etrafındaki ebeveyn ve akârîbi ve yediği ve içtiği şeylerdir. İşte mısra-ı evveldeki yârdan murad bunlardır" (Demirel, 2005, s.625).

Söz konusu beytin bugüne kadar yapılmış olan şerhleri incelendiğinde şârihlerin ilk mısraya kıyasla üzerinde durdukları asıl noktanın ikinci mısra olduğu görülür. Özellikle Mesnevî'nin tasavvufi kurgusuna ait bir kavram olan "perde" şârihlerin odak noktası olmuştur. Burada 'perdeleri' ve 'perdelerimizi' olmak üzere iki farklı perde söylemi söz konusudur. Fakat şârihlerin üzerinde durduğu asıl kısım ikincisidir. Bu sebeple bazı şârihler sadece tek bir perde kavramını açıklama gereği duymuştur: "Perdelerden maksat, ârifin, övülmüş ahlaki özellikleri ve yücelikleridir (Abidin Paşa, 2007, s.21)". Her ikisini de açıklayan şârihler de vardır. Bu bağlamda Konuk, "bizim perdelerimiz" tabiriyle, Hz. Pîr, zât-ı şerîflerini sâliklerin mertebelerine tenzil edip, onların perdelerine işaret buyurlar", "perdelerden murâd" ney'de "yegâh, âşirân, ırâk, rast, dügâh, segâh ve çârgâh isimlerinde olan yedi perdedir (Konuk, 2011, s.83); Ankaravî, "perdelerden murâd makâmât-ı evliyâdur"; "ilm-i mûsikîde ve ıstılah-ı mutribânda sürûd eyledikleri makâmâta perde ta'bir iderler" (Tanyıldız, 2010, s.227); Âsım, "ilm-i musikide ve ıstılah-ı

mutribanda sürûd eyledikleri makamata perde tabir iderler”, “perde-lerden murad salikan-ı tarikun hicâbat-ı nuranî olan perdeleridir” (Özdemir, 2017, s.378); Murad Molla, “perdeden murad, şeyh-i kâmilin mertebe mertebe beyan eylediği kelimatdır”, “ikinci perde, hicâb manasındadır” (Öksüz, 2008, s.111); Sabûhî, “(Perdeler)den murad merâtib-i sülûkdur ney münasebetiyle perde zikr eylediler. Neyin her surahına bir perde dirler”, “(perdemiz)den murad bizim hicâplarımızı çak idüp açdı dimekdür (Algül, 2007, s.54) biçiminde birbirine benzer yorumlar yaparlar. Bazı şârihler de “perdelerimiz” kelimesinin manasını açıklamak yerine ona ilişik ya da karşılık gelebilecek olan manaları söylerler: Ağazade Mehmed Dede “nûrânî vü zulmânî hicâblar”, Bursevî “zulmânî ve nûrânî”, Şifayî “hicâblarımız”, Ebussuud Kayserî “namusum ve hicabum”, Top “gaflet ve enâniyet”, Rifâî “gaflet”, Mekkî Efendi “hicâb”, Kuntman “gaflet” ifadelerini kullanırlar.

b) Beytin Anlamı

Her iki dizenin birbiriyle olan bağlantısına bakıldığında beytin manasının hülasası, neyin yani ârifin nefis arzularından ayrılanın yâr ve dostu olduğu; neyin perdeleri yani ârifin sözleri de bizim perdelerimizi yani hicaplarımızı yırttığıdır. Ârifin ahlaki özellikleri yücelikleri içimizdeki karanlıklarımızı, çirkinliklerimizi ve kötü ahlakımızı giderir. Gözümüzden gaflet perdeleri kalktıkça gönüldeki Allah aşkı da artar. Kul ile Allah’ın arasına gerilmiş büyük perde yerler ve gökler değildir. Bu perde daha çok nefsin kendisini Allah’tan ayrı bir varlık görmesinden meydana gelir. İnsan ölmeden evvel ölmek sırrına, yani nefsindeki kötülük, çirkinlik hâllerini yok etme olgunluğuna erdiği zamandır ki Allah’tan gaflet perdesi ortadan kalkar. Burada izah edilmeye çalışılan yedi nefis mertebesi ile neydeki yedi makamdır. Neyde bulunan yedi perde salikte bulunan yedi türlü nefse tekabül eder. En üstte yer alan nefis-i sâfiye’dir ki nefsin tamamen ortadan kalktığı mertebedir. Neyin son deliği de çargâhtır ki o da dört taraf veya dünya demektir. Öyle ki Allah ile kul arasındaki en büyük hicab dünyadır. Neyin yani ârifin makam veya perdeleri salikin perdelerini yırtarak onu nefsin bütün hicablarından kurtararak nefis-i safiyeye ulaştırır (Abidin Paşa, 2007, s.21; Konuk, 2011, s.83-84; Rifâî, 2015, s.6; Öksüz, 2008, s.111; Kuntman, 1972, s. 18-19).

c) Metotlar

İncelemeye tabi tutulan şârihlerin hemen hepsinin on birinci beytin şerhinde kullandıkları yöntem klasik şerh yöntemi olmakla birlikte kullandıkları metotlar, farklılık arz etmektedir. Bazı şârihler söz konusu beyti harf açıklama ile izah etmeye çalışmışlardır: ““yârî” deki “yâ” tenkir içindir, “(...) “bürîd” zamm-ı bâ ile kesildi ve “derîd” feth-i dal ile yırttı demektir” (Konuk, 2011, s.83). Bazı şârihler ise ‘perdelerden murad’ (Konuk, s.83; Tanyıldız, 2010, s.227; Algül, 2007, s.54), ‘perdelerden maksat’ (Abidin Paşa, 2007, s.21), ‘perdemizdem murad (Algül, 2007, s.54), ‘mâdan murad’ (Özdemir, 2016, s.88), ‘yardan murad’ (Demirel, 2005, s.625), ‘neyden murad’ (Dağlar, 2009, s.223) ifadelerini kullanarak kelimelerin manalarını izah etmişlerdir. Beytin manasını ise Konuk, “hulâsa-i ma’nâ:” ifadesini kullanarak beytin özet manasını vermiştir. (Konuk, 2011, s.84) Beytin çevirisine baktığımızda ise bazı şârihlerin beyte uygun çeviri yaptığı görülürken bazısının ise

geniş şekilde çeviri yaptığını görmek mümkündür. Abidin Paşa, Ahmed Ateş, Avni Konuk, Ankaravî, Bursevî, Hüseyin Top, Muhlis Koner, Şeyh Rızaeddin, Sarı Abdullah gibi şârihler beyte uygun çeviri yaparken; Ağazade Mehmed Dede, Âsım, Şifayî, Sabûhî Ahmed Dede, Kenan Rifâî, Tahirü'l Mevlevî beytin geniş şekilde çevirisini yapar. Şem'î ise beytin birinci dizesini çevirip şerh ettikten sonra ikinci dizesini çevirip şerh eder: “Her kim ki bir yârdan kesildi ney onun harif ü musahibidür zira ikisi dahı fırak-ı derûna mübtelâdır. Anun perdeleri bizim perdelerimizi yırttı yani (...) mürşid-i kâmindür (Dağlar, 2009, s.223).” Koner ise diğer şârihlerde karşımıza çıkmayan “İZAHİ” başlığıyla beytin sırasıyla ve toplu bir şekilde mensur tercümesini yapar. Mensur çeviriler yanında söz konusu beytin manzum çevirileri de yapılmıştır. Avşar “*Neydir yardan ayrılana gerçek yâr/ Ki, perdeleri perdemizi yırtar*” (Avşar, 2017, s.24) ile; Kuntman ise “*Yar’dan ayrılana dosttur ney sesi;/Perdelerimizi yırtar perdesi*” şeklinde beytin manzum çevirisini yapan şârihler olmuşlardır (Kuntman, 1972, s.18).

d) Dayanaklar

Mevcut şerhlere bakıldığında farklılık arz eden bir diğer unsurun şârihlerin başvurdukları muhtelif kaynaklar olduğu görülür. Bunlardan ilki Kur’an-ı Kerim’den yapılan ayet ve tefsir alıntılardır. Âsım, bu beyt “ve’zkurisme rabbike ve tebetel ileyhi tebtîlâ” ayet-i şerifinün tefsiridir” diyerek ayetlere başvurur (Özdemir, 2017, s.378). Murad Molla da yine bu beytin şerhi için ayete başvuran şârihlerden biridir: “Bundan dolayı denilmiştir ki: Fazileti ancak ona sahip olanlar bilir²”(Öksüz, 2008, s.111). Aynı şekilde Top, Kur’an-ı Kerim’de: (De ki, herkes kendi mizaç ve meşrebine göre hareket eder) buyrulur der (Top, 2019, s.50). Bu kaynaklar dışında bazı şârihlerin dinî olay ve şahısları şerhlerine dahil ettiği görülür. Bu açıdan genel itibarıyla Bursevî’nin şerhi zengin bir atıf kaynağıdır. O beytin iki dizesini de iki farklı kaynak üzerinden örneklendirerek şerh eder. İlk dizinin şerhinde Miraç Gecesi örneğini vererek bu gecede yaşanan olayı beyte göre yorumlamıştır: Hz. Muhammed’in Cebrail’den ayrılmasıyla bir vahşet hasıl olmuş ve vahşeti def için Hz. Sıddîk’ın sesine benzeyen bir ses hasıl olmuştur. Öyle ise, insan kendi nefsinden vahşeti gidermek için elbette bir dosta ihtiyaç vardır. İkinci dizeyi ise Hz. Adem aleyhisselam üzerinden şerh eder: “Hz. Adem buğday tanesinden alıp yemesi vasıtasıyla takva perdesinden ayrılıp cennetten çıktı. Ve bu dünyada aşkın gerektirdiği olan âlem ve meşakkatler ile mübtela oldu. Bu ise medh olunmuş bir sıfattır; zira bir aşk bin takvadan yeğdir” (Bursevî, 2012, s.56). Mevcut şerhler içerisinde tasavvufî kaynaklara da atıf yapıldığı görülür. Sabûhî Ahmed Dede Mantıku’t-Tayr’a başvurarak Attar’ın buradaki hicabları yediye ayırarak yedi vadiye böldüğünü söyler (Algül, 2007, s.54). Böylece diğer şârihlerde de söz konusu olan ‘hicab’ ve ‘yedi’ kavramlarını örneklendirmiş olur. Sabûhî aynı zamanda şerhini desteklemek amacıyla Mevlânâ’nın şiirine de yer verir: “Aşıklık ister o cihetten ister bu cihetten olsun, akıbet o bizim kılavuzumuzdur” (Algül, 2007, 54). Şerhinde şiire yer veren şârihlerden biri de Tahirü'l- Mevlevî’dir. Elest bezminde Allah’ın “ben sizin Rabbiniz değil miyim?” sorusuna karşılık ruhların

² Ayetin mealı verilmiştir.

“evet” demesi üzerine altı beyitlik şiiri vererek bu şekilde sözler söyler der. Ve ardından beytin şerhine dönerek bu şiirle birlikte “Hiç olmazsa dinlediği andaki duygu ve cezbe ile gaflet perdelerinden birkaçı olsun aradan kalkar” der (Tahirü'l-Mevlevî, 1975, s.64-65).

On Birinci Beyit Şerhi

On birinci beyit şerhlerinde genel olarak şârihlerin ‘perde’ kavramı üzerinde durarak beytin manasında gizli olan sırları izah etmeye çalıştıklarını söyleyebiliriz. Perdenin neyle olan münasebeti ve onun tasavvuf terminolojisindeki karşılıkları şârihlerin üzerinde durdukları noktalardır. Bu çalışma da ise, mevcut şerhlere ek olarak, “perde”nin tasavvuf felsefesini ve terminolojisini anlama ve kavramada beytin kilit noktası olduğu ve “perde”nin aralanmasıyla birlikte ‘hakikatin bilgisi’ne ulaşılabilmesi izah edilmeye çalışılmıştır. Başka bir ifadeyle, beytin manasının ardında gizli olan hakikati lafızla yine perdenin kendisi gizlemektedir. Öyle ki bazı şârihler dahi iki perde kelimesini izah ederek beytin manasındaki o bulanıklığı gidermeye çalışmışlardır. Dolayısıyla, tasavvufî bağlamda perdenin geniş bir yelpazede izahıyla birlikte perde hem mana hem de lafız olarak ortadan kalkacak ve hakikatin bilgisine doğru daha kolay yol alınacaktır. Bu durumda perdenin izahına geçmeden önce hakikatin bilgisinden bahsetmek gerekir. Şöyle ki, Kur’an’a göre bu dünya hayatı bir oyundan ibaret değildir³ ancak, kalıcı olan ve dolayısıyla hakikat olduğunu söyleyebileceğimiz şey bu dünyanın ötesinde bulunmaktadır, zira “âhiret daha iyi ve daha kalıcıdır.”⁴ Bu bakımdan mutasavvıflar görünen her olgunun ardında başka bir hakikatin gizli olduğunu düşünmektedirler. Bu durumda görünür âlemin ötesinde olan hakikatin bilgisine ulaşmak normal düzeydeki duyusal ve akli bilişimizle mümkün olmayacaktır. Bunun mümkünatı mutasavvıflara göre “açığa çıkarma, örtülü olanı açma, sezme ve bir şeyi örten perdenin kalkması” (Cebecioğlu, 2014, s.282) anlamlarına gelen “keşf”tir. Bu beyitte de Hz. Pîr Mesnevî-i Ma’nevî’nin muhataplarına “perdeleri perdelerimizi yırtar” ifadesiyle keşf’in yolunu açar.

Tasavvufta perde, Hak ile kul arasındaki engel, aşığı ma’şûğundan ayıran hususlar, kalbe yerleşen ve hakikatlerin orada tecellî etmesine engel olan sûretler, maddenin izleri, kalbin gayb âleminde vâkıf olacağı hususlara engel pas ve pislikler, insanı Hak’tan ayıran her şey, tecellînin olmaması hâli olarak ifade edilmektedir (Uludağ 1977, 239,419,464; Cebecioğlu, 2014, s.215). Bu bakımdan hakikate ulaşabilmek için bu perdelerin aşılması gerekmektedir. Bu perdelerin, “şüphesiz ki Allah (c.c.) için nur ve zulmetten ibaret yetmiş bin perde [hicab] vardır”⁵ hadisine dayanarak zulmânî ve nûrânî olmak üzere ikiye ayrıldığı söylenmektedir. Zulmânî perdeler mal-mülk düşkünlüğü ve şehvet gibi nefsani unsurlardan oluşur. Allah’ın tecellileri ise nûrânî perdeler olarak değerlendirilir (Cebecioğlu, 2014, s.387). Aslında burada

³ Bk. Enbiyâ-16.

⁴ A’lâ-17. Ayrıca bk. En’am Suresi-75, Ankebut-64, Fatır-5, Al-i İmran-14. (Kur’an-ı Kerim’den yapılan alıntılar Süleyman Ateş’in “Kur’an-ı Kerim, Çev. Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1975” künyeli mealindedir).

⁵ Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyub el-Lahmi Taberani, *el-Mu’cemü'l-kebir* [VI, 148], Thk. Hamdi Abdülmecid Selefî, Dâru İhyai’t-Türasi’l-Arabi, Beyrut ty

söz konusu olan durum vahdet ve kesret ilişkisine dayanmaktadır. Tüm zuhur eden şeylerin dayandığı tek bir zorunlu varlık bulunduğu söylenebilir. Mümkün varlıkların hepsi bir bakıma hakiki bilginin konusunu oluşturacak olan zorunlu varlığı- Hakk'ı- zuhur ederken, aynı oranda da perdelemektedirler. Bir başka deyişle, tüm varlıkların hakiki olanın (vahdetin) yansımaları (kesretleri) olarak onu gölgelediği ve perdelediğidir. Dolayısıyla, mutasavvıflar için Hakk'ın dışındaki her şey aşılması gereken bir perdedir. Beytin şekil olarak kurulumuna baktığımızda da aslında bir çokluk (kesret) söz konusudur. Beyit için önem arz eden 'perdeleri' ve 'perdelerimiz' kelimelerinin her ikisi de çoğul ifade edilmekte ve her ikisi de aynı dize içerisinde kullanılarak bir anlam karmaşası ile beytin manasını perdelemektedir.

Söz konusu beyitte de perde ney münasebetiyle neyde bulunan yedi mûsikî makamı ile insan-ı kâmilde bulunması gereken yedi nefis mertebesi ile ilişkilendirilmiştir. Bu mertebeler yukarıda ele alınan şârihlerin şerhlerinde izah edilmiş olmakla birlikte bu mertebeler içerisinde en büyük hicâbın Nefs-i emmâre olduğunu Hücûvîri eserinde şöyle açıklar:

İnsana tabiatların taalluk etmesi ve aklın onda tasarrufta bulunması sebebiyle bahis konusu hicâb ve perde bu âlemde onun mizacı olmuştur. Böylece cehaleti beğenmiş olmak onun için kaçınılmaz olmuştur, ruhu ile hicâbını Hakk'tan satın almıştır, canını vermiş, karşılığında hicâb almıştır. Zira keşf cemalinden habersizdir. Bu suretle hepsi nefis-i emmâreye tabi olmuşlardır. Bu ise en büyük hicâbdır, her türlü şerrin ve fenalığın kaynağıdır (Hücûvîri 1996, 84).

Bu bağlamda nefis-i emmare mertebesinde ortaya çıkan ego ya da benlik perdenin kendisidir. Muhammed Ali Kettânî bu durumu kişinin kendini beğenmesi olarak ifade eder: "Sevâbı görmek, hicâblardan bir hicâbdır. Hicâbı görmek ise, kişinin kendini beğenmesine perdedir." (Tûsî 2012, 413-414). Mutasavvıflara göre bu nefsten ve diğer nefis perdelerinden kurtulmanın bir basamağı, nefis tezkiyesidir. Hz. Mevlânâ, hakîkati müşâhede edenleri görmenin, onlarla aradaki perdenin kalkmasının kalp aynasının temizliği ile olacağını şöyle ifade eder: "Bir zaman duygunu görüş suyuyla yıka. Sofilerin çamaşır yıkamaları budur, böyledir... Bunu böyle bil. Sen temizlendin mi perde yırtılır... Pak kişilerin canları sana görünmeye başlar." (Mevlânâ, 1990, 4/48). Böylelikle nefis tezkiyesi ile mükâşefe gerçekleşmiş olur. Mükâşefe "İki şey arasındaki perdenin kalkması ve bu iki şeyin birbirine karşı açığa çıkması" anlamına gelir (Uludağ, 2022: 315). Buraya kadar izah edilen perde kavramı beyitte geçen 'perdelerimiz' ifadesine yani tasavvufta perde kavramına tekabül etmektedir.

Beyitte 'perdeleri' şeklindeki geçen perde kavramı ise bir müzik terimi olarak daha önce de bahsedildiği üzere neyde bulunan yedi farklı ses için kullanılmıştır. Müziği oluşturan ezgiler, ezgileri oluşturan ses grupları, ses gruplarını oluşturan ise tek tek seslerdir (Dağtaşoğlu, 2016, s. 83) Bu bakımdan müzikteki sesleri ifade etmek amacıyla "perde" kavramı kullanılır. Fakat beyitte geçen iki perde kavramı da her ne kadar farklı alanlara ait terimler olsa da burada tercih edilmiş olmaları tesadüfî değildir. Her ikisinin de birbirine benzer ortak noktalarının olduğunu söylemek mümkündür:

Şöyle ki makam, perde ve seyir bir müzik parçasının kurucu unsurlarıdır. Bu kurucu unsurlar tasavvuftaki hâl, seyr-i süluk ve makam'ı hatırlatmaktadır. Nasıl ki müzik alanında bir makam, perdeler arasındaki belirli bir ilişki sonucunda yine muayyen bir seyir sayesinde ortaya çıkıyorsa, tasavvufta da geçici olduğunu gördüğümüz hallerin süreklilik kazanması ve perdelerin aşılması ile belli bir makama ulaşılmaktadır. Bu makama ulaşan yol ise seyr-i süluk olarak adlandırılmaktadır. Başka bir deyişle, perdeleri aşarak sonuca, karar perdesine varmak gerekmekte, bu da bir seyir ile mümkün olmaktadır (Dağtaşoğlu, 2016, s.85)

Buradaki anlam ilişkisi ilk perdenin ikinci perdeye etki ederek tasavvufî manada olumlu bir sonuç ortaya çıkarmasıdır. Bir başka ifadeyle ney sesinin hakikatin bilgisine ulaşmaya engel olan 'perdelerimizi'-nefslerimizi- yırtması mutasavvıfların dilediği bir olgudur. Öyle ki bu ses hakiki olanı "kalubela"da ki o sesi hatırlatmaktadır. Bu sesle yola çıkanlar elest hitabının zevkini ve şevkini duyarlar ve bu sesin geldiği yere doğru gitme gayretine düşerler. Beytin kurulumuna baktığımızda müzik bağlamında 'ney'in ilk dizede olması ve alttaki beyte geçildiğinde ondan gelen -seslerin-'perdeleri'n 'perdelerimiz' kelimesine doğru yol alması ve sonunda onu 'yırt'ması beytin kendi içerisinde de bu seyir döngüsünün müzikal anlamda şeklen de devam ettiğini gösterir. Öyle ki tasavvuftaki seyr-i süluk burada bir müzik parçasının unsuru olan seyiri hatırlatmaktadır.

Sonuç

Bu çalışma ilk on sekiz beytin on birinci beyti üzerine yapılan mevcut şerhlerin değerlendirmesini ve söz konusu beytin şerhini içeren bir çalışmadır. Beytin şerhine geçmeden önce bu beyitle ilgili yapılmış olan mevcut şerhlerdeki yöntem ve metotlar incelenmiş ve şârihlerin beytin manasıyla ilgili olan görüşleri ele alınmıştır. Şârihler klasik şerh yöntemini kullanarak beyte uygun çeviri ya da beytin manasını da içinde barındıran geniş çeviri olmak üzere iki farklı yol izlemişlerdir. Bazı şârihler ise manzum çeviriden yana olmuştur. Çevirinin ardından kelimelerin izahına geçildiği ve bu kelimelerin tasavvufî boyutuyla ele alındığı görülür. Bazı şârihler ise şerhlerini desteklemek amacıyla Kur'an-ı Kerim'den, ayetlere ve tefsirlere; tasavvufî eserlere; dinî şahıs ve olaylara ya da şiirlere yer vermiştir. Bu değerlendirme sonucunda şârihlerin çoğunlukla "perde" kavramı üzerinde durdukları gözlemlenmiştir. Genellikle onun kelime manası ve onun ney ile olan münasebeti tasavvufî boyutuyla ele alınmıştır.

Çalışmada daha önce var olan şerhleri tekrar etmekten ziyade onlar üzerine ilave olabilecek bilgiler sunmak amaçlanmıştır. Bu amaçla beyti ele aldığımızda beytin odak merkezi olan "perde" çalışmanın ana konusu olmuştur. "Perde"nin tasavvufî felsefesini ve terminolojisini anlama ve kavramada beytin kilit noktası olduğu ve "perde"nin aralanmasıyla birlikte 'hakikatin bilgisi'ne ulaşılabileceği izah edilmeye çalışılmıştır. Bu alanda kullanıldığı şekliyle perdenin hakikate ulaşmak için aşılması, aralanması gereken bir örtü anlamına geldiği görülmüş ve perdenin geniş bir yelpazede tasavvufî manaları, kesret- vahdetle olan ilişkisi, nûranî ve zulmanî yönleri izah edilerek hakikate ait sırlar izah edilmeye çalışılmıştır. Aynı

zamanda “perde” kavramının beyitte lafız olarak da beytin manasını gizlediği öngörülmüştür. Daha sonra bu perdeleri ortadan kaldırılarak nasıl hakikatin bilgisine erişileceği keşf, mükâşefe ve nefis tezkiyesi kavramları üzerinden gösterilmeye çalışılmıştır. Ardından perdenin bir teknik terim olarak tasavvuftaki ve müzikteki ortak noktalarından bahsedilerek, bunlar seyir ve seyr-i sülûk ifadeleri ile ilişkilendirilmiştir.

Çalışma sonucunda on birinci beytin ardında gizli olan hakikatin bilgisinin yine lafızla “perde”nin gizlediği görülmüştür. Bu yönüyle bu makalede özet hâlinde ortaya konmaya çalışılan bağlantı ve fikirlerin amacı sırlar âlemindeki bu perdeyi aralayarak Mesnevî-i Ma'nevî'nin hikmet ve sırlarını ‘keşf’ etmektir. Mesnevî-i Ma'nevî'nin hikmet ve sırlarına bir nebze de olsa nail olmak isteyenler, aralamaya çalıştığımız bu perdeden içeriye bakarak aradığını keşfedebilir.

Kaynakça

- Abidin Paşa. (2007). *Mesnevî Şerhi* (Cilt 1). (Sadeleştiren: Mehmet Sait Karaçorlu). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Algül, A. (2007). *Sabûhî Ahmed Dede, Hayatı, Eserleri ve “İhtiyârât-ı Sabûhî” Adlı Eseri (1-100. Varak)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Avşar, Z. (2019). *Aşk Meclisi*. İstanbul: TEDEV Yayınları.
- Avşar, Z. (2017). *Mesnevî I. Cilt*. Kayseri: İncir Yayıncılık
- Bursevî, İ. H. (2012). *Mesnevî'nin Ruhu*. (S. Ak, Dü.) İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Cebecioğlu, E. (2014). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: OTTO Yay.
- Ceyhan, S. (2004). “Mesnevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: DV Yayınları, 2004, 29/328.
- Dağlar, A. (2009). *Şem’î Şem’ullâh Şerh-i Mesnevî (I. Cilt) (İnceleme-Tenkritli Metin Sözlük)* Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Dağtaşoğlu, A.E. (2016). “Müzik, Tasavvuf ve Felsefe Bağlamında Perde Kavramı”. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (11): 69-94.
- Demirel, Ş. (2005). Şeyh Rızâeddin Remzî er-Rifâî'nin Tasavvuf Dergisindeki Mesnevî Şerhi. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, VI (14), 591-630.
- Duru, F. (2003). Mevlevî Şeyhi Ağa-zâde Mehmed Dede ve Mesnevî'nin İlk Onsekiz Beytini Şerhi. *Tasavvuf Dergisi*, 4 (11) 151-175.

- Koner, M. M. (2005). *Mesnevî'nin Özü*. Konya: Tablet Kitabevi Yayınları.
- Konuk, A. A. (2011). *Mesnevî-yi Şerîf Şerhi* (Cilt 1). (S. E.-M. Tahralı, Dü.) İstanbul: Kitabevi.
- Kuntman, O. (1972). *Mevlânâ Mesnevî* (Cilt Birinci Kitap). İstanbul: Yörük Matbaası.
- Mekni Efendi. (ty). *Şerh-i Cezîre-yi Mesnevî*. İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, Demirbaş numarası: OE_Yz_0380
- Öksüz, Z. (2008). *Hülasatü'ş-Şürûh Adlı Mesnevî Şerhinin 1-107 Varaklarının Günümüz Harflerine Aktarılması ve İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdemir, M. (2016). *Dervîş Muhammed Şifâyî Mesnevî Şerhi Eş-şerhu'l-Kitâbi'l-Mesneviyyi'l-Ma'nevîyyi'l-Muhtasar*. İstanbul: Ofis Yayın Matbaacılık.
- Özdemir, M. (2017). *Bağdatlı Abdülaziz âsım'ın Türkçe Divan'ının Sonunda Bulunan Mesnevî'nin On Sekiz Beyit Şerhi*. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 6 (1), 368-382.
- Rifâî, K. (2015). *Şerhli Mesnevî-i Şerif*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Sarı Abdullah, E. (tarih yok). *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*. 03 05, 2024 tarihinde <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/39297034-0bdf-4cff-b5c1-a66677eac2dc> (Erişim Tarihi:) adresinden alındı
- Tahirü'l-Mevlevî. (1975). *Mesnevî Şerhi* (Cilt 1). İstanbul: Şamil Yayınları.
- Tanyıldız, A. (2010). *İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) (1. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tûsî, S. (2012). Yılmaz, H. K. (Haz.). *el-Lümâ'*: Erkam Yayınları. İstanbul-Türkiye.
- Uludağ, S. (2010). "Sülûk", *TDV İslam Ansiklopedisi Cilt: 38*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Uludağ, S. (1996). Keşfu'l-mahcub. Hakikat bilgisi Hucvirî Ali Bin Osman Cüllabi, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Veled Çelebi (İzbudak), *Mesnevî-i Şerif Tercümesi*, Defter I-V.
- Top, H. H. (2019). *Mesnevî-i Ma'nevî Şerhi* (Cilt 1-12). Konya: Rûmî Yayınları.